

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 59-60 (2023)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 2020
Περίοδος Β', Έτος 40^ο, Τεύχος 59-60

Αφιερωμένο στον Γιώργο Ι. Μουστάκη

Πρέβεζα 2023

Οθωμανικές επιγραφές της Πρέβεζας

Γεώργιος Κ. Λιακόπουλος

doi: [10.12681/prch.41298](https://doi.org/10.12681/prch.41298)

Copyright © 2025, Γεώργιος Κ. Λιακόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λιακόπουλος Γ. Κ. (2025). Οθωμανικές επιγραφές της Πρέβεζας. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*.
<https://doi.org/10.12681/prch.41298>

Γεώργιος Κ. ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ*

Οθωμανικές επιγραφές της Πρέβεζας¹

Το επιγραφικό υλικό που εκδίδεται στην προκείμενη εργασία προέρχεται από την Περιφερειακή Ενότητα της Πρέβεζας και εμπίπτει στην περιοχή αρμοδιότητας της ΕΦΑ Πρέβεζας. Το σώμα της συλλογής αποτελείται από δέκα συνολικά επιγραφές, εκ των οποίων μία ευχετική (αρ. 1), δύο κτιτορικές οικιών (αρ. 2, 5), τρεις κτιτορικές (αρ. 3-4, 6) και τέσσερις επιτύμβιες (αρ. 7-10). Το υλικό των μνημείων είναι μάρμαρο, λεπτόκοκκο ή χονδρόκοκκο, κατά κύριο λόγο λευκό (αρ. 1, 3, 6-10), γκριζόλευκο (αρ. 5) και ψαμμόλιθος (αρ. 2, 4). Χρονολογικά, η συλλογή καλύπτει την ύστερη περίοδο της β' οθωμανοκρατίας και συγκεκριμένα τον 19ο αιώνα (1808-1893). Στη διακόσμηση της κύριας όψης των επιτύμβιων μνημείων κυριαρχούν τα χαρακτηριστικά για τις οθωμανικές στήλες επάλληλα αβαθή διάχωρα (*cartouches*), τα οποία φέρουν ανάγλυφες επιγραφές σε επιπεδόγλυφη τεχνική. Τα είδη γραφής που χρησιμοποιούνται είναι κυρίως το *celī sūlūs* (αρ. 3, 5, 10), με την απλουστευμένη μορφή του, *basī* (αρ. 4, 9), και με την αφρόντιστη μορφή του, *kirma* (αρ. 6), καθώς και το *celī ta' līk* (αρ. 7-8). Επίσης απαντούν οι αφρόντιστες μορφές της κουφικής, *kūfī* (αρ. 1) και του *nesih* (αρ. 2).

* Ιστορικός-οθωμανολόγος, μεταδιδασκαλικός ερευνητής στο Ινστιτούτο Μαξ Πλανκ για τη Γεωανθρωπολογία, Ιένα.

¹ Επιθυμώ από αυτή τη θέση να εκφράσω ειλικρινείς ευχαριστίες στον άοκνο φιλόστορα, Νίκο Δ. Καραμπέλα για την πολύπλευρη στήριξη του εγχειρήματος, στην πρώην προϊσταμένη της ΛΓ' ΕΠΚΑ Πρέβεζας – Άρτας Χριστίνα Μερκούρη και στη νυν προϊσταμένη της ΕΦΑ Πρέβεζας Ανθή Αγγέλη, για τη θετική εισήγησή τους στην αίτηση άδειας μελέτης του υλικού, καθώς και στους αρχαιολόγους και υπαλλήλους της ΕΦΑ Πρέβεζας για τη βοήθειά τους στον εντοπισμό και τη φωτογράφιση των επιγραφών που φυλάσσονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης. Επίσης ευχαριστώ εγκαρδώς τον πρώην εντεταλμένο δημοτικό σύμβουλο Πρέβεζας σε θέματα εποπτείας και συντονισμού πολιτισμού Κοσμά Κορωναίο, για την έγκριση άδειας δημοσίευσης της επιγραφής που φυλάσσεται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας «Γυμνασιάρχης Χ. Κοντός», και στους κυρίους Στράτο Χ. Ιωάννου, Αντιπεριφερειάρχη της Περιφερειακής Ενότητας Πρέβεζας, και Χρήστο Δ. Λαϊνά για τη χορήγηση άδειας δημοσίευσης των επιγραφών που βρίσκονται στην κατοχή τους. Ιδιαίτερες χάριτες οφείλω στον Θεόδωρο Παλιούγκα για την αρχαιολογική περιγραφή των μνημείων και στους Edhem Eldem, Hilal Kazan, Bora Keskiner, Ηλία Κολοβό, Σπυρίδωνα Λάμπρο, Bedirhan Laçin, Mustafa Demiray και Mays Dweik για την ουσιώδη συνδρομή τους στη βιβλιογραφική τεκμηρίωση και στην «αποκρυπτογράφηση» δυσανάγνωστων σημείων των επιγραφών. Τέλος, είμαι ευγνώμων στη Γεωργία Κατσούδα, ερευνήτρια της Ακαδημίας Αθηνών, για τη φιλολογική επιμέλεια του δοκιμίου. Ασφαλώς, κάθε αβλεψία βαραίνει αποκλειστικά τον γράφοντα.

Η παρουσίαση του υλικού γίνεται σε μία ενότητα, με ενιαία αρίθμηση, όπου προτάσσονται οι χρονολογημένες επιγραφές, οι οποίες περιλαμβάνουν στο κείμενό τους ρητή χρονολογική ένδειξη, και έπονται οι αχρονολόγητες· η προτεινόμενη χρονολόγηση των τελευταίων έγινε κατ' εκτίμηση, με βάση κυρίως κάποια εξωτερικά –τυπολογικά και τεχνοτροπικά– κριτήρια, που μας προσέφερε η μελέτη του χρονολογημένου υλικού και των κοντινών παραλλήλων σε δημοσιευμένες μελέτες.

Τα στοιχεία της ακριβούς θέσης και του χρόνου εύρεσης των μνημείων, όπου αυτά είναι γνωστά, έχουν αντληθεί από τα βιβλία Ευρετηρίου της συλλογής του Αρχαιολογικού Μουσείου Νικόπολης (AMN) ή από πληροφορίες των κατόχων τους.

Τα επιγραφικά λήμματα συνοδεύονται από φωτογραφική απεικόνιση των ίδιων των μνημείων και περιλαμβάνουν για κάθε επιγραφή τις παρακάτω πληροφορίες:

- (α) Στοιχεία ταυτότητας (αριθμός ευρετηρίου της οικείας συλλογής, χώρος φύλαξης, τόπος και χρόνος εύρεσης, εφόσον μας είναι γνωστά).
- (β) Υλικό και διαστάσεις του μνημείου, οι οποίες δίνονται πάντοτε σε μέτρα.
- (γ) Περιγραφή και ιδιαίτερα τυπολογικά χαρακτηριστικά του μνημείου (τυπολογία κύριας όψης και διαχώρων).
- (δ) Είδος γραφής που χρησιμοποιείται.
- (ε) Χρονολόγηση· όπου σώζεται συγκεκριμένη χρονολογία, αυτή αναφέρεται σύμφωνα με το ισλαμικό (*hijrī*) ή οικονομικό (*rūmī*) και το γρηγοριανό ημερολόγιο.
- (στ) Το κείμενο της επιγραφής, μεταγραμμένο με στίχους, σε δύο στήλες: στην πρώτη με λατινικό αλφάβητο, με τα διακριτικά σύμβολα μεταγραφής που προτείνει η *Īslām Ansiklopedisi*,² και στη δεύτερη με αραβοπερσικά στοιχεία. Σε κάθε περίπτωση, έγινε προσπάθεια να αποδοθεί, όσο το δυνατόν πιστότερα, το πρωτότυπο. Τα τυχόν ορθογραφικά λάθη, ελλείψεις ή αβλεψίες του χαρακτήρα επισημαίνονται με τη λέξη '(sic)' και διορθώνονται στο κριτικό υπόμνημα (στη μετάφραση, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε η ορθή απόδοση της λέξης, που επιθυμούσε να χαράξει ο τεχνίτης).
- (ζ) Ελεύθερη μετάφραση της επιγραφής, η οποία αποδίδεται σε συνεχές κείμενο.
- (η) Κριτικό υπόμνημα και σύντομα πραγματολογικά σχόλια και παρατηρήσεις, με μικρότερα τυπογραφικά στοιχεία.

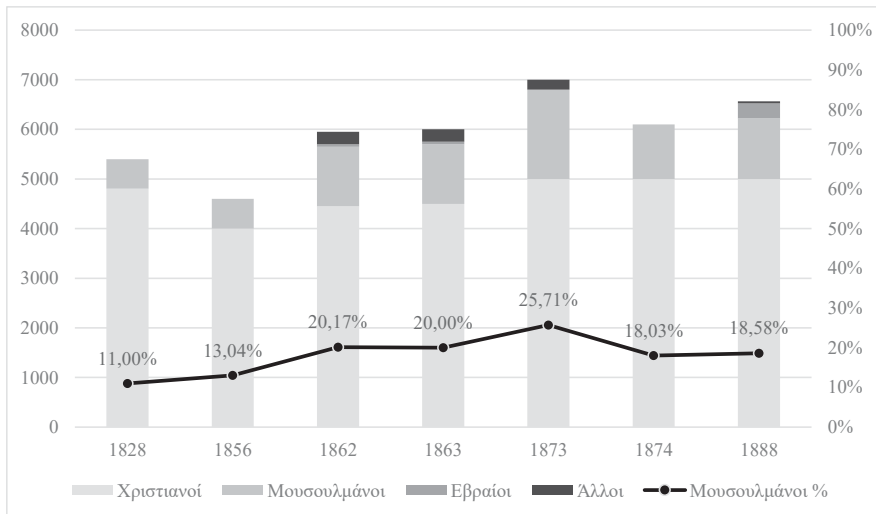
Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τη μουσουλμανική παρουσία στην Πρέβεζα, την περίοδο που καλύπτει το εκδιδόμενο επιγραφικό υλικό, θα επιχειρήσουμε μια αδρή σκιαγράφιση της δημογραφικής της εξέλιξης τον 19ο αιώνα. Ο πληθυσμός της Πρέβεζας γύρω στα 1780 άγγιζε τα 390 νοικοκυριά ή 1.700 κατοίκους.³ Στις αρχές του 19ου αιώνα σημειώνεται δημογραφική αύξηση με την εγκατάσταση Τουρκαλβανών Γαρδικιωτών από τον Αλή Πασά.⁴ Για την ίδια περίοδο

² *ΙΑ*, τ. 1.

³ ΚΟΜΗΣ 1997, 150.

⁴ Ο Π. Αραβαντινός σημειώνει πως η πόλη κατοικείται από 800 χριστιανικές οικογένειες και 180 τουρκαλβανικές (ποσοστό 18,37%), βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1856, τ. 2, 135.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ (19ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ)

ο Γάλλος στρατιωτικός Bellaire, το 1805, αναφέρει 7.000 κάτοικους, ενώ ο Hobhouse (κατόπιν λόρδος Broughton), το 1809, κάνει λόγο για 3.000, εκ των οποίων οι μισοί είναι Τούρκοι (εννοεί μουσουλμάνοι).⁵ Το 1828 η πόλη αριθμεί 5.400 κατοίκους.⁶ Κατά το β' μισό του 19ου αιώνα ο πληθυσμός της πόλης κυμαινόταν από 4.600-7.000 ψυχές, εκ των οποίων οι μουσουλμάνοι κάτοικοι ανέρχονταν σε 600-1.800 ή, κατά μέσο όρο, σε ποσοστό 19,26% επί του γενικού πληθυσμού (Πίν. 1).⁷ Αντιπαραβάλλοντάς αυτά τα δημογραφικά στοιχεία με τον αριθμό των σωζόμενων επιγραφών, γίνεται εύκολα αντιληπτή η εκτεταμένη καταστροφή του οθωμανικού επιγραφικού υλικού, φαινόμενο που παρατηρείται στο μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου. Αν και περιφερειακή πόλη, η Πρέβεζα δηλώνει το «παράν» στη λογοτεχνική παραγωγή των Οθωμανών με σημαντικότερους εκπροσώπους τον Βαλή Αμπεντίν Πασά Ντίνο (Vali Abidin Paşa Dino, 1838-1908), γιο του Αχμέτ Ντίνο (αρ. 3), και τον Ενβέρ Τουντζάλπ (Enver Tuncalp, 1914-1992).⁸

Τα μουσουλμανικά νεκροταφεία της πόλης δεν έχουν ακόμα αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας. Στη σύντομη μελέτη του ο Γ. Μουστάκης εντοπίζει δύο νεκροταφεία που κατασκευάστηκαν στις βόρειες παρυφές της πόλης, η έκταση των οποίων πουλήθηκε το 1924 από το ελληνικό κράτος με τα ανταλλάξιμα. Το ένα βρίσκεται εντός της τάφρου, στη σημερινή θέση της Τράπεζας Πειραιώς (πρώην ΑΤΕ),

⁵ BELLAIRE 1805, 202· LORD BROUGHTON 1858, τ. 1, 9.

⁶ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 2010, 41 υποσ. 1. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ 1993, 138-139 πίν. 3.

⁷ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ 1990, 37.

⁸ ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 586-596· ΪSEN και DURMUŞ 2023, 187-188.

και το άλλο εκτός της βόρειας (Μεσινιάς) πύλης της τάφρου (Εικ. 11), στη θέση που ήταν γνωστή κατά τον 20ό αιώνα ως «Ορυζόμυλος», δυτικά της εθνικής οδού προς τα Ιωάννινα.⁹ Το δεύτερο νεκροταφείο εντοπίζεται και σε χάρτες της βενετικής περιόδου με την ένδειξη *Sepulture de Turchi* (Εικ. 12).¹⁰ Ο Η. Βασιλάς αναφέρεται σε άλλα δύο μουσουλμανικά νεκροταφεία, το πρώτο στη θέση «Πορή», στη σημερινή περιοχή «Κοκκινιά»,¹¹ και το δεύτερο βόρεια του προμαχώνα της Βρυσούλας, παλαιό στρατιωτικό νεκροταφείο από την περίοδο της Ναυμαχίας της Πρέβεζας, το 1538.¹²

Από τα επιγραφικά κείμενα, που αποτελούν άμεσες πρωτογενείς ιστορικές πηγές, αντλούνται πολύτιμες πληροφορίες για μια σειρά από επιστημονικά πεδία, ένα από τα οποία είναι η ονοματολογία. Στο υπό μελέτη υλικό σημειώνεται η παρουσία του πατριδωνυμικού *Αργυροκαστρίτης (Ergirili)*, στην περίπτωση του Εμίν Μουσλί (αρ. 5) και του Χόντου (αρ. 7). Η κοινωνική διαστρωμάτωση ξεδιπλώνεται σε όλο της το εύρος, καθώς στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για μουσουλμάνο Αλβανό τσιφλικούχο των Φλάμπουρων, ενώ στη δεύτερη για οικιακό βοηθό, πιθανότατα αλβανικής καταγωγής και απροσδιόριστης θρησκείας.

Η αγαθοεργία, μια τόσο σημαντική πτυχή της ελεημοσύνης στο Ισλάμ,¹³ προβάλλεται στις κτιτορικές επιγραφές (αρ. 2-4, 6) και συνοδεύεται με την ευχή για θεϊκή συγχώρεση και ανταμοιβή (βλ. αρ. 2). Η συμβολή της Επιγραφικής στην ιστορική τεκμηρίωση γίνεται αντιληπτή στην επιγραφή αρ. 3, όπου η ρητή αναφορά στη χρονολογία ανέγερσης του τεμένους του Αχμέτ Ντίνο,¹⁴ το έτος Εγίρας 1258 (12.Π.1842-31.Ι.1843), διορθώνει τη μέχρι τώρα κοινώς αποδεκτή χρονολόγησή του στο 1844.¹⁵ Το τέμενος, παρά τις αλλοιώσεις του, επιβιώνει ευρισκόμενο λοξώς απέναντι και νοτιοδυτικά του ναού των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, μεταξύ των οδών Πολυτεχνείου, Αρκαδίου και Αδελφών Καλημέρη.¹⁶

Η κατανόηση και χρονολόγηση της επιγραφής αρ. 6 αποτέλεσε πεδίο ιδιαίτερου προβληματισμού. Πρόκειται για επιγραφή χαμηλής αισθητικής αξίας, με ανορθογραφίες και σολοικισμούς. Ο στίχ. 1 καταλήγει με τη φράση «τείχη της

⁹ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 2002, 319-320.

¹⁰ ΒΕΛΕΝΗΣ 1996, 14-17 πίν. 5-6.

¹¹ ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 496.

¹² ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 177.

¹³ YAVUZ 2008.

¹⁴ Τσιφλικούχος αλβανικής καταγωγής, κτήτορας του Νέου Τζαμιού (*Yeñi Cāmi*) που εξυπηρετούσε τους Τουρκαλβανούς της Νίβιτσα, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν, το διάστημα 1812-1818, στη συνοικία της Αγίας Παρασκευής, και αυτών του νότιου αλβανικού χώρου, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη συνοικία του Αγίου Βασιλείου, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 589.

¹⁵ Ο Η. Βασιλάς σε δημοσιεύσεις του στην *Ήπειρωτική Έστία* το 1954-1955 σημειώνει το 1844 ως έτος ανέγερσης του τεμένους, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 312. Το 1979, σε μεγαλύτερη ηλικία, σε δημοσίευσή του για τον Αμπεντίν Ντίνο Μπέη στο *Ήπειρωτικό Ήμερολόγιο*, σημειώνει το 1840, το οποίο πρέπει μάλλον να αποδοθεί σε τυπογραφικό λάθος, βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 589.

¹⁶ Για την αρχιτεκτονική μελέτη του μνημείου βλ. ΜΑΡΑΓΚΑΚΗΣ 2010.

Πρέβεζας» (*Preveze sūrları*) με την ανάγνωση της τελευταίας λέξης να μην είναι απολύτως βέβαιη.¹⁷ Αν και θα ήταν ορθότερη η χρήση της αιτιατικής πτώσης ως άμεσου οριστικού αντικειμένου του μεταβατικού ρήματος «έχτισε» (*binā etdi*^(sic)), δηλαδή *Preveze sūrlarını*, η σύνταξη της πρότασης μας οδηγεί να θεωρήσουμε ως

¹⁷ Η σύνταξη επιτρέπει και την ανάγνωση της φράσης ως «σαράι της Πρέβεζας» (*Preveze sarayı*), αλλά το επίρρημα «εκ νέου» (*müceddeden*) στον στίχ. 2 καθιστά, για λόγους πραγματολογικούς, μια τέτοια ανάγνωση εσφαλμένη, καθώς ο Αλής ανέγειρε εκ θεμελίων το παλάτι του στη θέση του φρουρίου της Μπούκας που διατηρεί και σήμερα το όνομα «Παλαιοσάραγα», βλ. ΣΑΡΡΗ 2009, 253. Για μια περιγραφή του διακόσμου του σαραγιού βλ. HOLLAND 1815, 71· TURNER 1820, 110· NEUMEIER 2016, 58-61. Το προϋπάρχον αρχοντικό που φιλοξενούσε τη βενετική και γαλλική διοίκηση στο φρούριο του Αγίου Αντρέα, στέγασε τον Αλή αμέσως μετά την κατάληψη της Πρέβεζας το 1806, βλ. NEUMEIER 2016, 59. Χρειάστηκε, μάλιστα, να επισκευαστεί, ύστερα από ζημιές που υπέστη μετά από θεομηνία (*γάζεπι*), όπως γίνεται γνωστό από αναφορά που συντάσσει ο Σιλιχτάρης (*silāhdār*) Μπότας την 5η Φεβρουαρίου 1808, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ κ.ά. 2007, τ. 1, 669-671 έγγρ. 361. Αυτές οι επισκευές που περιορίζονται στην οροφή του, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως εκ νέου οικοδόμηση. Στην προσπάθεια να φωτιστεί καλύτερα η οικοδομική δραστηριότητα του Αλή Πασά στην Πρέβεζα ερευνήθηκε προσωπογραφικά ο προαναφερμένος επιστάτης των εργασιών. Στις πηγές απαντά και ως Πότας, Πόττας ή Πόνιος. Η καταγωγή του ήταν από το χωριό Μπότα ή Πόδα (σημ. Podë Κορυτσάς Αλβανίας), εξ ου και το πατριδωνυμικό, βλ. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ 2003, 236. Στην ελληνική ιστοριογραφία συνδέεται, μεταξύ άλλων, με τη συμμετοχή του ως στρατιωτικού αρχηγού στις επιθέσεις του Αλή Πασά στο Σούλι, βλ. ΨΙΜΟΥΛΗ 1998, 411, 428-429, ενώ στο Αρχείο του Αλή Πασά εμφανίζεται για πρώτη φορά επωνύμως το 1800, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ κ.ά. 2007, τ. 1, 58 έγγρ. 36. Οι εκδότες του τον ευρετηριάζουν ως Χουσεϊν Ισά Μπότα, ίσως ακολουθώντας την *Ιστορία Αλή Πασά τοῦ Τεπελενλή* του Αραβαντινού, βλ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ 1895, 469. Ωστόσο, όπου αναφέρεται επωνύμως, σημειώνεται ως Ύιας, Ύιας ή Ήλιας, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ κ.ά. 2007, τ. 2, 34 έγγρ. 452, 460 έγγρ. 725, τ. 3, 474 έγγρ. 1325. Στις οθωμανικές αρχαιακές πηγές αναφέρεται ως İlyās, βλ. İLİCAK 2021, τ. 1, 573 έγγρ. 578/166, 709 έγγρ. 1713/228, 730 έγγρ. 1769/19, 737 έγγρ. 1769/49, 817-818 έγγρ. 580/176, 826 έγγρ. 580/215· βλ. επίσης TURHAN 2014, 329 σημ. 305-306. Στην αλβανική ιστοριογραφία και λαογραφία απαντά ως Zylyftar (Pjazar) Poda με την ανδρεία και την επαναστατική του δράση στην εξέγερση του Λεσκοβικίου και της Κολώνιας, μετά την πτώση του Αλή Πασά, να υμνείται από τη λαϊκή μούσα, βλ. SAKO και HAXHIHASANI 1956, 136-137 αρ. 60· HAXHIHASANI 1970, 75 υποσ. 16· ISLAMI 1977, 64· SYLA 1982, 40· DHAMO κ.ά. 1984, 404. Για τη δράση του κατά την Ελληνική Επανάσταση ως μέλους της λεγόμενης Τοσκικής Λίγκας βλ. İLİCAK 2022, 20-25. Για την επαναστατική του δραστηριότητα και τις οθωμανικές διώξεις τη δεκαετία του 1830 βλ. THËNGJILLI 1978, 44 έγγρ. 8, 50-51 έγγρ. 12, 52 έγγρ. 13, 53-54 έγγρ. 15, 55-56 έγγρ. 16, 56-57 έγγρ. 17, 57-58 έγγρ. 18, 58-60 έγγρ. 19, 61-62 έγγρ. 21. Τέλος, για την κάλυψη της δράσης του από τον ελληνικό τύπο της εποχής βλ. SKOULIDAS 2002, 174-175 υποσ. 10. Από τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας δεν προέκυψε άλλη συμμετοχή του σε εποπτεία οχυρωματικού έργου στην Πρέβεζα, πέραν της κατασκευής αποθηκών στο καινούργιο φρούριο που συμπεριλαμβάνεται στην αναφορά για τις επισκευές στο σαράι, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω.

Μια άλλη πιθανή ανάγνωση της φράσης είναι «ο (στρατιωτικός) διοικητής της Πρέβεζας» (*Preveze serdāri*)· είναι όμως μη αποδεκτή για συντακτικούς λόγους, καθώς με μια τέτοια ανάγνωση θα είχαμε δύο υποκείμενα και κανένα αντικείμενο του μεταβατικού ρήματος «έχτισε» (*binā etdi*^(sic)). Ακόμη κι αν το *Preveze serdāri* θεωρηθεί υποκείμενο του ρηματικού παραγώγου *olub*, η πρόταση «ο (στρατιωτικός) διοικητής της Πρέβεζας, που είναι αξιόπαινος» θα έμενε μετέωρη και νοηματικά ασύνδετη με τον στίχ. 2.

υποκείμενο το ονοματικό σύνολο «βεζίρης Αλή Πασάς Τεπελενλής» (*vezir 'Alī Paşa Tepedelenli*) στον στίχ. 2, που εκφέρεται σε ονομαστική. Το ίδιο υποκείμενο έχει και η φράση «αυτός που είναι άξιος επαίνου», «ο αξιέπαινος» (*medha^(sic) şāyese^(sic) olub*), του στίχ. 1, καθώς η σύνταξη του άκλιτου ρηματικού παραγώγου *-(y)Ub* απαιτεί ταυτοπροσωπία με το υποκείμενο του αμέσως επόμενου ρηματικού τύπου –εν προκειμένω του ρήματος *binā etdi^(sic)*. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι η επιγραφή αναφέρεται σε οχρωματικές εργασίες του Αλή Πασά στην Πρέβεζα και συγκεκριμένα στην ύψωση τειχών. Σε αυτό το σημείο πρέπει να συνεξετάσουμε το επίρρημα «εκ νέου» (*müceddeden*), το οποίο αφήνει να εννοηθεί ότι ο Αλής προχώρησε σε οικοδομικές εργασίες συμπλήρωσης ή επέκτασης ενός προϋπάρχοντος αμυντικού έργου. Τα στοιχεία αυτά συγκλίνουν στην υπόθεση ότι η επιγραφή κάνει λόγο για την κατασκευή-προσθήκη του εξωτερικού περιβόλου του φρουρίου του Αγίου Αντρέα (*İç Ka'le*), το οποίο είχε χτιστεί από τους Οθωμανούς το 1702 και βελτιώθηκε από τους Βενετούς, πιθανότατα στις αρχές της β' βενετοκρατίας στην πόλη (1718-1797).¹⁸ Ο περίβολος αυτός αποτέλεσε τα θαλάσσια τείχη της Πρέβεζας και ολοκληρώθηκε στα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 19ου αιώνα. Την ίδια χρονική περίοδο διανοίγεται και η τάφος (ντάπια) της Πρέβεζας από τον Αλή Πασά, ενώ το 1813 λιθεπνύεται εσωτερικά στα πρανά (Εικ. 13), διότι είχε αρχίσει να καταρρέει σε τμήματά της ήδη από το 1809, όπως μαρτυρεί ο W. Leake.¹⁹ Μια τέτοιου είδους καινούργια οχύρωση όμως δεν δικαιολογεί τη χρήση του όρου *sūrlar* και του επιρρήματος *müceddeden* της επιγραφής. Επιπλέον, οι λίθοι της τάφρου επαναχρησιμοποιήθηκαν από τους ντόπιους για την οικοδόμηση οικιών. Ακόμη και ο Δήμος Πρέβεζας χρησιμοποίησε λίθους της για την ανέγερση του Γυμνασίου Πρεβέζης τη δεκαετία του 1920. Η θέση της επιγραφής, ως είθισται σε οικοδομικές επιγραφές οχρώσεων, πρέπει να αναζητηθεί στην κλειδα της αψίδας κάποιας πύλης. Οι πρόχειρες πύλες της τάφρου δεν διέθεταν αψίδα, επομένως ούτε και κλειδα (Εικ. 11): άλλωστε κατεδαφίστηκαν πολύ νωρίτερα και είναι σχεδόν απίθανο να σώθηκε επιγραφικό υλικό από αυτές.

Συνεπώς, αν δεχθούμε ότι η επιγραφή αναφέρεται στην κατασκευή του εξωτερικού περιβόλου του φρουρίου του Αγίου Αντρέα, η οποία ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1808,²⁰ προτείνεται μια χρονολόγησή της στα τέλη αυτού του έτους.

Το στρατιωτικό αξίωμα του σερντάρη αποδιδόταν είτε με φιρμάνι από τον σουλτάνο, και συνοδευόταν με τιμητικά δώρα όπως γούνα, λοφίο, ξίφος και εγχειρίδιο, είτε με επιστολή (*mektūb*) από τον αγά των γενιτσάρων στην επαρχία, βλ. ΡΑΚΑΛΙΝ 1993, 'serdar', τ. 3, 178-179. Η προσωπογραφική έρευνα για άτομο φέρον τέτοιο τίτλο στα εκδομένα αρχεία και στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία που αφορούν στην Πρέβεζα των τελών του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα δεν απέδωσε καρπούς.

¹⁸ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 135.

¹⁹ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2017, 121-123, όπου και βιβλιογραφία· ΣΜΥΡΗΣ 2004, 98-100· ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ 1987· ΤΟΥΡΝΕΡ 1820, 107-108· ΛΕΙΚΕ 1835, τ. 3, 489.

²⁰ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 146.

Υποθέτουμε ότι η επιγραφή θα βρισκόταν στη θέση της, όταν ο Αλή Πασάς επισκέφθηκε την πόλη στις αρχές Απριλίου 1809 για να επιβλέψει τα έργα.²¹ Ο εξωτερικός περίβολος του φρουρίου διέθετε δύο πύλες, την κύρια στα νότια και τη δευτερεύουσα στα βόρεια, μέρος της οποίας σώζεται μέχρι σήμερα.²² Αργότερα, πιθανότατα μετά ή λίγο πριν την προσάρτηση της Πρέβεζας στο Βασίλειο της Ελλάδας (1912), ανοίχτηκε πυλίδα στο μέσον περίπου του ανατολικού τμήματος, καθώς σε φωτογραφικό τεκμήριο του 1900 απουσιάζει (Εικ. 14), ενώ σε καρτ ποστάλ του 1920 εμφανίζεται για πρώτη φορά (Εικ. 15). Από τις δύο πύλες που χτίστηκαν μεταξύ 1807-1808, διαθέτουμε φωτογραφική τεκμηρίωση μόνο από την κύρια, στα νότια, η οποία δεν εμφανίζει θέση για επιγραφή (Εικ. 16). Κατόπιν τούτων, υποθέτουμε ότι η επιγραφή είχε ενσωματωθεί στην κατασκευή της βόρειας πύλης του περιβόλου. Το τείχος αυτό κατεδαφίστηκε σε τρεις φάσεις, το 1921, 1949 και 1955.²³ Ένα επιπλέον στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της σύνδεσης αυτής της επιγραφής με τον εξωτερικό περίβολο του φρουρίου του Αγίου Αντρέα, είναι ότι προέρχεται από το αρχαιολογικό υλικό που κατέληξε στον αρχαιολογικό χώρο της Νικόπολης από το μουσείο που στεγάστηκε το 1928 στο τζαμί του Αλή Πασά, γνωστό ως Παλαιό Τζαμί (*Eski Cāmi*). Σε εκείνο το μνημείο, το οποίο κατεδαφίστηκε περί το 1955, ύστερα από φθορές που είχε υποστεί κατά τον ιταλοφασιστικό βομβαρδισμό της 30ής Ιανουαρίου 1941, εκτίθεντο ευρήματα από την ευρύτερη περιοχή που είχε περισυλλέξει ο Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς.²⁴

Η επιλογή του ρήματος «ευλογώ, δείχνω έλεος, συγχωρώ» (*rahmet etmek*) συνδέεται κυριότατα με δέηση για συγχώρεση, άφεση αμαρτιών, της ψυχής εκλιπόντων.²⁵ Ωστόσο, είναι εξαιρετικά απίθανο να υποστηριχθεί ότι η εν λόγω επιγραφή αναρτήθηκε *post mortem* του Αλή Πασά από τις οθωμανικές αρχές, αν κρίνουμε μάλιστα και από το τέλος του.²⁶ Ως εκ τούτου, προκρίνεται η ακόλουθη απόδοση του στίχ. 3: «ο Ύψιστος ας ελεήσει τον ίδιο κι ας συγχωρέσει τους προγόνους του» ή «ας συγχωρέσει τον ίδιο [όταν αποβιώσει] και τους προγόνους του» (*Haḳḳ-i Te 'ālī^(sic) rahmet ed<e> kendine ecdādına*).

Η επιγραφή διαθέτει χαρακτήρα maniφέστου, καθώς στον καταληκτικό στίχο

²¹ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 2010, 42· ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ κ.ά. 2007, τ. 2, 34-35 έγγρ. 453.

²² ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 136 εικ. 2.

²³ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 141.

²⁴ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 144 υποσ. 16. Ο έφορος της 10ης Αρχαιολογικής Περιφέρειας (Ηπείρου) Φώτιος Σ. Πέτσας σημειώνει πως δεν κατέστη δυνατόν να έχει πρόσβαση στο *Εύρετήριο του Μουσείου της Πρεβέζης* που φυλασσόταν από το 1940 στα θησαυροφυλάκια της Εθνικής Τραπέζης, ώστε να ελέγξει τι υπήρχε στο μουσείο και τι διασώθηκε. Πάντως στον κατάλογο των διασωθέντων εκθεμάτων που συνέταξε ο ίδιος, δεν συγκαταλέγεται το υπό μελέτη επιγραφικό μνημείο, βλ. ΠΕΤΣΑΣ 1951, 32-36· ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ 1915, 234-238· ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ 1922.

²⁵ Για τη χρήση και τη σημασία του όρου στο Κοράνιο και γενικότερα στην ισλαμική πίστη βλ. BİRİSİK 2007.

²⁶ ΚΟΛΟΒΟΣ, υπό έκδοση.

υπογραμμίζει την ανάγκη να διαδοθεί από στόμα σε στόμα ότι ο βεζίρης Αλή Πασάς υπήρξε βαλής (*vālī*) των Ιωαννίνων και των Τρικάλων. Η προτροπή αυτή εξετάζεται υπό το πρίσμα της ανάγκης προβολής και εμπέδωσης της ισχύος και του κύρους του Αλή Πασά ως αδιαφιλονίκητου ηγεμόνα του κεντροδυτικού ελλαδικού χώρου, κυριότατα στους εντοπίους, ώστε να προληφθεί οποιαδήποτε παράτολμη σκέψη ανυπακοής.²⁷ Από τον στίχ. 4 τεκμαίρεται ότι ο Αλής κατείχε τους παραπάνω τίτλους κατά την ανάρτηση της επιγραφής, καθώς στην τουρκική σύνταξη ο δείκτης κατηγορουμένου γ' προσώπου ενικού ή πληθυντικού (*-dlr*) δύναται να απουσιάζει μόνο στον ενεστώτα χρόνο.²⁸ Πιο συγκεκριμένα, μετά το 1785-1788 αναλαμβάνει μουτασαρρίφης (*mutaşarrıf*) των Τρικάλων και των Ιωαννίνων, με ένα μικρό διάλειμμα, κι έπειτα επανέρχεται.²⁹ Το 1788 παραδίδει τον τίτλο του βαλή των Τρικάλων στον γιο του, Βελή. Τον ανώτερο τίτλο του, αυτόν του βαλή της Ρούμελης (*Rūm-ēli vālīsi*), τον λαμβάνει τον Απρίλιο του 1802, ενώ τη 13η Ιουνίου 1803 απαλλάσσεται από αυτό το αξίωμα και επανέρχεται στη θέση του μουτασαρρίφης των Ιωαννίνων και των Τρικάλων.³⁰ Ο τίτλος του βεζίρη με βαθμό τριών ιππουρίδων (*tuğ*) του απονεμήθηκε μετά τη νικηφόρα εκστρατεία του στο βόρειο Ιόνιο, που οδήγησε στην προσάρτηση από το Οθωμανικό Κράτος της Πρέβεζας, της Βόνιτσας, της Πάργας και του Βουθρωτού (*Nevāhī-i Erba'a*), το 1799.³¹ Από τα αξιώματα του βαλή των Ιωαννίνων και του βεζίρη καθαιρέθηκε οριστικά το 1820.

Οι επιγραφές αρ. 7-8 παρουσιάζουν ιδιαιτερότητα σε ολόκληρο τον οθωμανικό χώρο, καθώς αφηγούνται με δημοσιογραφικό σχεδόν ύφος τη δολοφονία του υπηρέτη του Μουράτ Αγά, Αργυροκαστρίτη Χόντου, ύστερα από διάρρηξη και ληστεία στο σπίτι του πρώτου. Κρίνοντας από την υψηλή αισθητική τους αξία, συμπεραίνουμε ότι αποτελούσαν μέρος του μνήματος μάλλον μέλους της οικογένειας του Μουράτ Αγά ή ακόμα και του ίδιου, παρά του υπηρέτη τους. Το σωζόμενο τμήμα της επιγραφής αρ. 8 τελειώνει με τη διαπίστωση ότι οι δράστες παραμένουν άγνωστοι και ασύλληπτοι παρά τις προσπάθειες εξιγνίασης της υπόθεσης από τις αρχές. Αν και αναφορές σε αιτίες θανάτου, συμπεριλαμβανομένων εγκληματικών ενεργειών και εκτελέσεων, εμφανίζονται σε οθωμανικές επιτύμβιες στήλες κατά το β' μισό του 19ου αιώνα,³² δεν μου είναι γνωστή μια τόσο λεπτομερής περιγραφή και μάλιστα σε συνέχειες.

²⁷ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ 2010, 41.

²⁸ *vālīsi* ελλειπτική σύνταξη του *vālīsidir*. Στην περίπτωση αναφοράς στο παρελθόν, η σύνταξη θα έπαιρνε τη μορφή *vālīsi idi* ή *vālīsiydi*.

²⁹ ΣΚΙΩΤΗΣ 1969, 289· BEYDİLLİ 2011, 477· ANEMODOYRA 2020, 70.

³⁰ ΑΡΕ 1994, 216-217. Σε έγγραφο της 5ης Οκτωβρίου 1804 ο Αλής προσφωνείται «Γιάνια βέ Τίρχαλα βαλησί», ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ κ.ά. 2007, τ. 1, 459 έγγρ. 247.

³¹ FLEMING 1999, 100. Για τις κατακτήσεις των πρώην βενετικών εξαρτημάτων στην ηπειρωτική ακτή του Ιονίου, που παραχωρούνται με τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης της 21ης Μαρτίου 1800 στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, βλ. ΣΙΟΡΟΚΑΣ 1974, 291-296.

³² ELDEM και VATIN 2007, 195, 251.

1

ΕΙΚΟΝΑ 1: Επιγραφή αρ. 1.

Α.Ε.: – (Εικ. 1).

ΘΕΣΗ: Τείχος νοτιοανατολικού προμαχώνα του φρουρίου του Αγίου Αντρέα Πρέβεζας, *in situ*.¹

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,31, πλ. 0,44.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ορθογώνια πλάκα. Στην κύρια όψη της, η οποία περιβάλλεται από δύο εγγεγραμμένα ορθογώνια πλαίσια, ισάριθμα επάλληλα διάχωρα με λοβωτές απολήξεις, όπου ανάγλυφη ευχετική επιγραφή σε δύο στίχους. Μικρές αποκρούσεις στις ακμές. Επικαθίσεις προϊόντων διάβρωσης σε σημεία.

ΓΡΑΦΗ: Kūfī kırmasi.

ΤΥΠΟΣ: I.²

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 1223 (28.ΙΙ.1808-15.ΙΙ.1809).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

mā šā' a'l-lāh	ما شاء الله
sene 1223	سنة ١٢٢٣

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ό,τι βουλήθηκε ο Θεός. Έτος 1223.

¹ Προηγούμενες εκδόσεις της επιγραφής: ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2012, 12· ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 146.

² Ο τύπος I των διαχωρών των μνημειακών επιγραφών της Αδριανούπολης απαντά κατά την περίοδο 1243-1307 (1847-1890), βλ. ΔΙΣΚΕΜΑ 1977, iv.

2

Α.Ε.: – (Εικ. 2).

ΘΕΣΗ: Ξενοδοχείο Διώνη.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Περισυλλογή του κύριου Στράτου Χ. Ιωάννου (συζύγου της κυρίας Μάγδας Λούτση, ιδιοκτήτριας του ξενοδοχείου Διώνη) από κατεδαφισμένο κτήριο δυτικά του ξενοδοχείου.

ΥΛΙΚΟ: Ψαμμόλιθος.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,27, πλ. 0,43, πάχ. 0,16.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ορθογώνια πλάκα. Στην κύρια όψη της και μέσα σε εγχάρακτο ορθογώνιο πλαίσιο, δίγλωσση, αραβική (στίχ. 1-2) και οθωμανική τουρκική (στίχ. 4-5), εγχάρακτη κτιτορική επιγραφή σε πέντε στίχους. Έντονες αποκρούσεις σε σημεία της περιφέρειας και ιδιαίτερα στην επάνω και κάτω δεξιά γωνία.

ΓΡΑΦΗ: Nesih kırması.

ΤΥΠΟΣ: Απροσδιόριστος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 1253 (7.IV.1837-26.III.1838).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

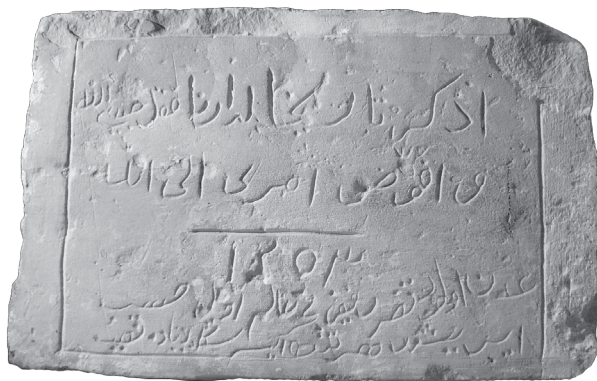
1	üzükür ta' rîhen lidârinâ fekul hasbiya'l-lâhü
ve üfenvidü emrî ilâ'l-lâh
1253	اذكر تاريخا لدارنا فقل حسبي الله
و افوض امرى الى الله
١٢٥٣
5	‘avn (?) olur kaçır-ı refîk-î ^(sic) 1 fahr-ı ‘âlem ol Ḥasîb
ërişür her neye ise saña ziyâde naşîb	عون اولور قصر رفيقي فخر عالم اول حسيب
ايريشور هر نيه ايسه سكا زياده نصيب

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Θυμήσου μια χρονολογία για τον οίκο μας και πες: «μου αρκεί ο Θεός² κι εναποθέτω την υπόθεσή μου στον Θεό.»³ 1253. Με τη βοήθεια του Φέροντα Δικαιοσύνη (Θεού), [ας γίνει] το εντευκτήριο των συντρόφων του Σεμνώματος του Κόσμου (Προφήτη Μωάμεθ) κι ας αξιωθείς να λάβεις με το παραπάνω ό,τι σου αναλογεί.

¹ رفيقي (refîk-i) corr.: رفيقي (refîk-î).

² Κοράνιο, 9:129, 39:38.

³ Πρβλ. Κοράνιο, 40:44.

ΕΙΚΟΝΑ 2: Επιγραφή αρ. 2.

3

ΕΙΚΟΝΑ 3: Επιγραφή αρ. 3.

Α.Ε.: 06004 (Εικ. 3).

ΘΕΣΗ: AMN.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Χωρίς ενδείξεις, υλικό από την Αποθήκη του Παλαιού Μουσείου Νικόπολης.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,316, πλ. 0,547, πάχ. 0,059.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ορθογώνια πλάκα. Στην κύρια όψη της έξι αβαθή ορθογώνια διάχωρα, τα οποία κατανέμονται σε δύο στήλες ανά τρία· στο εσωτερικό τους ανάγλυφη κτιτορική επιγραφή σε τρεις στίχους. Στο κάτω μέρος και μέσα σε διάχωρο με λοβωτές απολήξεις χρονολογία πλαισιούμενη από φυτικά-άνθηνα κοσμήματα και, στα άκρα, από ημισελήνους-άστρα. Στα πλαίσια των διαχώρων και στα γράμματα της επιγραφής ίχνη καστανοκίτρινου επίθετου χρώματος. Το πεδίο επιχρισμένο με ανοικτό γαλάζιο χρώμα. Μικρές αποκρούσεις στις ακμές και μία μεγάλη στο δεξιό μέρος.

ΓΡΑΦΗ: Celī sülüs.

ΤΥΠΟΣ: J.¹

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 1258 (12.ΙΙ.1842-31.Ι.1843).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

زهی زبینه خیرات که دینو احمد اغادر بو
اطاعت اهلنه سجده که نور خدادار بو
سزا دنسه نه دلجو جامع روشنمان مادر بو

ایدوب بنیاد قبوچی باشی درگاه عالی کیم
نظرده کوستره عکسک انک ایینه دریا
م[---]م اتماننه خورشید تبرّح تاریخ تامک

سنه ۱۲۵۸

édüb bünyād қабуџи-баши-1^{(sic)2} Dergāh-ı 'Ālī kim zehī zībīnde hayrāt ki Dino Aḥmed Ağadır bu
na<z>arda göstere 'aksiñ anñ ayine-i deryā iṭā'at ehline secde ki nūr-ı Hüdādır bu
[---]m itmāmina Hūrşīd teberru' ta'rīḥ-i tāmiñ sezā dense ne dīlcū cāmī'-i rūşen<n>ümādır bu
sene 1258

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Τι κόσμημα αγαθοεργίας θεμελίωσε ο αξιωματικός του παλατιού Ντίνο Αχμέτ Αγάς! Ας φανερώσει την ανάποδη πλευρά του θαλάσσιου καθρέφτη, το θείο φως που φέγγει κατά τη γονυκλισία του υπάκουου πλήθους. Ο Χουρσίτ συνέβαλε με το ακριβές *χρονόγραμμα*³ στην ολοκλήρωσή του: τι θελξικάρδιο κι αξιέπαινο τέμενος-φωτοδείκτης είναι αυτό! Έτος 1258.

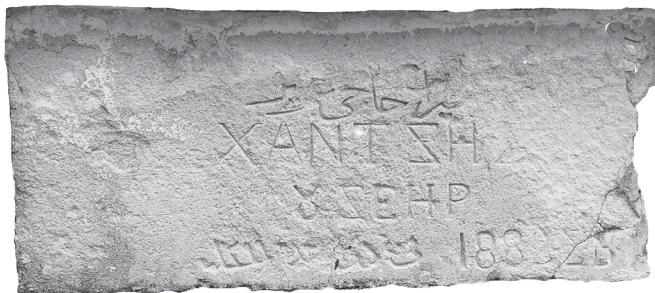
¹ Ο τύπος J των διαχώρων των μνημειακών επιγραφών της Αδριανούπολης απαντά κατά την περίοδο 1212-1334 (1797-1916), βλ. ΔΙΠΚΕΜΑ 1977, iv.

² قبوچی باشی (qaruci-başı) corr.: قبوچی باشی (qabuçi-başı).

³ Η ανάλυση του τύπου χρονολόγησης, που ανήκει στο είδος του ακριβούς *χρονογράμματος* (*müstevfā/muṭlak ta'rīḥ*), όπου αθροίζονται οι αριθμητικές αξίες όλων των γραμμάτων του στίχου ή ημιστίχιου που ακολουθεί εκείνον στον οποίο βρίσκεται η λέξη *ta'rīḥ*, σύμφωνα με την αντιστοιχία του *ebced*, δίνει το άθροισμα 1258:

بو	روشنمادر	جامع	دلجو	نه	دنسه	سزا	
	ر 200						
	و 6						
	ش 300						
	ن 50						
	ن 50						
	م 40	ج 3	د 4		د 4		
	ا 1	ا 1	ل 30		ن 50	س 60	
ب 2	د 4	م 40	ج 3	ن 50	س 60	ز 7	
و 6	ر 200	ع 70	و 6	ه 5	ه 5	ا 1	
8	851	114	43	55	119	68	Σύνολο: 1258

4

ΕΙΚΟΝΑ 4: Επιγραφή αρ. 4.

Α.Ε.: – (Εικ. 4).

ΘΕΣΗ: Δίκρουνη κρήνη τύπου *çezme*,¹ ονομαζόμενη «βρύση του πασά», στην παραλία Καλαμιτσίου, *in situ*.²

ΥΛΙΚΟ: Φαμμόλιθος.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,3, πλ. 0,7.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ορθογώνια πλάκα, ελλiptής δεξιά, εντοιχισμένη σε μέτωπο κρήνης. Στην κύρια όψη της εγγάρακτη δίγλωσση, οθωμανική τουρκική (στίχ. 1, 4) και ελληνική (στίχ. 2-4), κτιτορική επιγραφή σε τέσσερις στίχους.

ΓΡΑΦΗ: Basīṭ celī sülüs.

ΤΥΠΟΣ: Απροσδιόριστος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 2 Zilkade 1299 (15.IX.1882).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

[ṣāhibū'l-ḥa]yrāt Ḥaccī 'Üzeyr	صاحب[الح]يرات حاجى عزيز
Χαντζή[ς]	XANTSH[Σ]
Ουζερ	8SEHP
1882 Σ(επτέμ)β(ριος) fi 2 Zī'l-ka'de 1299	۱۲۹۹ في ۲ ذي القعدة سنة ۱۲۹۹

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ο αγαθοεργός Χατζή Ουζέρ. Τη 2α Ζιλκαντέ 1299.

¹ Για βιβλιογραφία σχετική με την τυπολογία των οθωμανικών κρημών βλ. ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ 2014, 482 σημ. 1.

² Ο Σεραφεΐμ ο Βυζάντιος παραθέτει την ακόλουθη σύντομη περιγραφή της βρύσης: «οὐ μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης [σ.σ. Φωκιά], ὑπάρχει μαρμαρόστρωτος ὠραία βρύσις γλυκυτάτου ὕδατος, ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀπέχουσα τῆς Πρεβέζης καὶ μικρὸν τοῦ παραθιλασίου ὀνομαζομένη Καλαμηῆτσι· ἀπὸ τῆς παραλίας ταύτης ἐξάγουσι πρὸς χρῆσίν των οἱ κάτοικοι λαμπρὰν μέλαιναν ἄμμον», ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ 1884, 224-225.

5

Α.Ε.: – (Εικ. 5).

ΘΕΣΗ: Υπέρθυρο κυρίας εισόδου οικίας Πλαστήρα, Φλάμπουρα, *in situ*.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο γκριζόλευκο.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,46, πλ. 0,335.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Τραπεζιόσχημη πλάκα. Στην κύρια όψη της και μέσα σε μεγάλο, αβαθές διάχωρο με πλαίσιο, ανάγλυφη δίγλωσση, οθωμανική τουρκική (στίχ. 1-3) και ελληνική (στίχ. 4-7), κτιτορική επιγραφή σε επτά στίχους.

ΓΡΑΦΗ: Celī sülüs.

ΤΥΠΟΣ: Απροσδιόριστος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 10 Ramazan 1306 (10.V. 1889) (τμήμα στην Οθωμανική Τουρκική)· 17 Μαρτίου 1893 (29.III.1893) (τμήμα στην Ελληνική).

ΕΙΚΟΝΑ 5: Επιγραφή αρ. 5.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

1	Flamura ¹ çiftliği	فلامورا چفتلیگی
	Ergirili Emīn Müsli	ارگیریلی امین مسللی
	10 Ramazān sene 1<3>06 ²	۱۰ رمضان سنه ۱۲۰۶

5	ΗΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΟΥ ΕΞ ΑΡΓΥΡΟ ΚΑΣΤΡΟΥ ΕΜΗΝ ΜΟΥΣΛΗ Φλαμπουρ 1893 Μαρτιου 17
---	--

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Τσιφλίκι Φλάμπουρων. Ο Αργυροκαστρίτης Εμίν Μουσλί. 10 Ραμαζανίου, έτος 1306.

¹ Στο οθωμανικό τμήμα της επιγραφής ο τύπος *Flamura* είναι πλησιέστερος στον τρόπο που θα προέφεραν το τοπωνύμιο οι ντόπιοι αλβανόφωνοι της Πρέβεζας, καθώς στον αλβανικό τύπο *flamurë-a*, θηλυκό του συχνότερα μαρτυρούμενου αρσενικού *flamur-i* «σημαία, φλάμπουρο», δεν έχει συντελεστεί η τροπή του [mm] > [mb], όπως συμβαίνει στην Ελληνική, βλ. MANN 1948, 'flamur', 110· πρβλ. το αλβανικό ανθρωπωνύμιο *Flamur*, *Flamure*, *Fjamur*, *Fjamura*, ZOTO 2005, 'Flamur', 157-158. Αυτό ίσως προδίδει την τουρκαλβανική

καταγωγή του συντάκτη/χαρακτή του οθωμανικού τμήματος. Αντίθετα, στο ελληνικό τμήμα υπάρχει ο τύπος *Φλάμπουρ*, τα προέρχεται από το μεσν. ελλ. φλάμπουρον, φλάμουρον < λατ. *flammulum*, TRAPP 2017, «φλάμμουλον», τ. 2/2, 1941. Ο ελληνόφωνος συντάκτης/χαρακτή του ελληνικού τμήματος της επιγραφής αποδίδει το τοπωνύμιο όπως το άκουγε, δηλαδή με [mb] και με πτώση του τελικού άηχου [a]. Το τοπωνύμιο λαμβάνει τους ακόλουθους τύπους στον ελλαδικό χώρο: Φλαμούλιον (Τρίκαλα), Φλάμπουρα (Αργολίδα, Αχαΐα, Πρέβεζα), Φλάμπουρον (Λάρισα, Σέρρες, Φλώρινα) και χαρακτηρίζει βουνοκορφές και υψώματα, βλ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ 2010, «Φλαμούλιον», «Φλάμπουρα», «Φλάμπουρον», τ. 2, 1407-1408.

² Η χρονολογία αναγιγνώσκεται ως 1206 (2.V.1792). Κάτι τέτοιο όμως απορρίπτεται, καθώς δεν συμφωνεί με εκείνη του ελληνικού τμήματος της επιγραφής και τη χρονολόγηση του ίδιου του κτηρίου. Ο χαρακτήρας, αν δεν έχει κάνει λάθος, περιέργως δανείζεται από τη γραφή *rik' a* τη μορφή Υ για το ψηφίο 3, ενώ στη γραφή *celi süliüs*, στην οποία έχει φιλοτεχνηθεί η επιγραφή, αυτή η μορφή θα απέδιδε το ψηφίο 2.

6

A.E.: 06001 (Εικ. 6).

ΘΕΣΗ: AMN.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Χωρίς ενδείξεις, υλικό από την Αποθήκη του Παλαιού Μουσείου Νικόπολης.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,305, πλ. 0,387, πάχ. 0,131.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Ορθογώνια πλάκα. Στην κύρια όψη της και μέσα σε μεγάλο, αβαθές διάχωρο ανάγλυφη κτιτορική επιγραφή σε τέσσερις στίχους. Ίχνη λεπτής οδοντωτής σμίλης («ντισιλίδικου») στο πεδίο. Μεγάλες αποκρούσεις στις ακμές επάνω αριστερά και στο κάτω μέρος.

ΕΙΚΟΝΑ 6: Επιγραφή αρ. 6.

ΓΡΑΦΗ: Basīṭ celī sülüs kırması.

ΤΥΠΟΣ: Απροσδιόριστος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 1808 (;).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

medḥa^(sic)1 šāyaset^(sic)2 olub Preveze sur[.2.]ları (?)
müceddeden binā etdi^(sic)3 vezīr ‘Alī Paşa Tepedelenli
Ḥaḫḫ-ı Te‘ālī^(sic)4 rahmet ed<e> kendine ecdādına
bir zamān söylene dil<le> Yanya ve Tırhala vālī^(sic)5

مدحا شایسة اولوب پروزه سر[.2.]لاری
مجددا بنا اتدی وزیر علی پاشا تپدلنلی
حق تعالی رحمت اید>کندینه اجدادینه
بر زمان سویلنه دلحله یانیه و ترحالا والی

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ο αξιέπαινος βεζίρης Αλή Πασάς Τεπελενλής οικοδόμησε εκ νέου τα τείχη της Πρέβεζας. Ο Ύψιστος Θεός ας συγχωρέσει τον ίδιο [όταν αποβιώσει] και τους πρόγονούς του κι ας διαδοθεί ότι για κάποιο διάστημα είναι βαλής των Ιωαννίνων και των Τρικάλων.

¹ مدحه (medḥe) corr.: مدحا (medḥa).

² شایسته (šāyeste) corr.: شایسة (šāyaset).

³ ایتدی (étđi) corr.: اتدی (etđi).

⁴ تعالی (Te‘ālā) corr.: تعالی (Te‘ālī).

⁵ والیسی (vālīsi) corr.: والی (vālī).

7

A.E.: – (Εικ. 7).

ΘΕΣΗ: Πρατήριο καυσίμων Λαϊνά, Λεωφ. Ιωαννίνων 456.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Περισυλλογή του κύριου Θωμά Λαϊνά από τις εργατικές κατοικίες του Αγίου Γεωργίου Πρέβεζας, όπου είχε μεταφερθεί από παλαιά οικία της πόλης, αγνώστων λοιπών στοιχείων. Το κείμενο της επιγραφής παρουσιάζει συνάφεια με εκείνο της επιγραφής αρ. 8.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,55, πλ. 0,305, πάχ. 0,08.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Τμήμα επιτύμβιας στήλης, θρασυμένο επάνω και κάτω. Ο κορμός με μείωση προς τα κάτω. Στην πρόσθια πλευρά και μέσα σε επτά αβαθή επάλληλα διάχωρα, που καλύπτουν όλο το πλάτος της, ανάγλυφη επιγραφή σε επτά στίχους. Αποκρούσεις σε σημεία των ακμών.

ΓΡΑΦΗ: Celî ta'îk.

ΤΥΠΟΣ: H15 (;).¹

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 19^{ος} αι. (;).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

[1] Murād Ağa bin Mehmed' iñ biñ üçyüz yigirmi
dört senesi şehr-i Şubâti' niñ on dördüncü
Cum' a gècesi sâ' at üçde hîdmetkârî
Ergirili Hodo ile birlikde hânesinde
[5] oğurmağdalar iken mûmâ ileyh Murād Ağa' niñ
pârasını ğaşb êtmek mağşadıyla
[---]şî mec[hû]le hânisine (?) girerek

...

ΕΙΚΟΝΑ 7: Επιγραφή αρ. 7.

...
Murad Ağa bin Mehmed' iñ biñ üçyüz yigirmi
dört senesi şehr-i Şubâti' niñ on dördüncü
Cum' a gècesi sâ' at üçde hîdmetkârî
Ergirili Hodo ile birlikde hânesinde
[5] oğurmağdalar iken mûmâ ileyh Murād Ağa' niñ
pârasını ğaşb êtmek mağşadıyla
[---]şî mec[hû]le hânisine (?) girerek
...

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Στις τρεις τη νύχτα της τέταρτης Παρασκευής, δεκάτης τετάρτης του μήνα Φεβρουαρίου του έτους χίλια τριακόσια είκοσι τέσσερα (27.II.1909),² ενώ κα-

θόταν στο σπίτι του ο Μουράτ Αγάς, γιος του Μεχμέτ, με τον υπηρέτη του, Αργυροκα-
στρίτη Χόντο, εισέβαλαν όλοι μαζί (οι...) στο σπίτι του προαναφερθέντος Μουράτ Αγά,
με σκοπό να αρπάξουν τα χρήματά του. (...) χάθηκαν μέσα στην αφέγγαρη νύχτα (...).

¹ Η τυπολογία των επιτύμβιων στηλών ακολουθεί την κατηγοριοποίηση των BACQUÉ-
GRAMMONT κ.ά. 1990, 54-93. Πιθανόν η επίστεψη της στήλης να ήταν παρόμοια με εκείνη
της επιγραφής αρ. 8.

² Η ημερομηνία του οικονομικού ημερολόγιου αντιστοιχεί στην ημέρα του Σαββάτου.

8

A.E.: – (Εικ. 8).

ΘΕΣΗ: Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας «Γυμνασιάρχης Χ. Κοντός».

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Περισυλλογή από ερείπια οικίας Παναγή στην περιοχή Πλάτανος επί των οδών Παναγή Τσαλδάρη και Θεοδώρου Πάρλα. Βρέθηκε εντός τενεκέ και πιθανόν μεταφέρθηκε από το μουσουλμανικό νεκροταφείο, το οποίο βρισκόταν σε απόσταση 150-200 μ. από την οικία Παναγή. Παράδοση στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας «Γυμνασιάρχης Χ. Κοντός» από τον κύριο Γεώργιο Κώτση, υπάλληλο Πολεοδομίας Πρέβεζας. Το κείμενο της επιγραφής συνδέεται νοηματικά με εκείνο της επιγραφής αρ. 7 και αποτελεί συνέχειά του.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,712, πλ. 0,272, πάχ. 0,075.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Επιτύμβια στήλη, θραυσμένη κάτω και ελλιπής κατά την απόληξη της επίστευσης, την οποία σχηματίζουν ανεστραμμένοι φυλλώδεις βλαστοί. Ο κορμός με μείωση προς τα κάτω. Στην πρόσθια πλευρά και μέσα σε οκτώ αβαθή επάλληλα διάχωρα ανάγλυφη επιγραφή σε οκτώ στίχους. Το πεδίο επιχρισμένο με πράσινο χρώμα. Αποκρούσεις σε σημεία των ακμών.

ΓΡΑΦΗ: Celī ta' līk.

ΤΥΠΟΣ: ΗΙ5.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 19^{ος} αι. (;).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

1 Hodo'yi 'aynı zamānda
İstaroqa karyesinden bir sâ'at mesâfede
kâtilden şoñra Vosa deresine
ilkā êtmiş buldukları gibi
5 fâ'iller henüz meydāna çıkmamış
ve hükümet-i seniyye her ne kadar
ta' mīk-i tahkīkāt êtmiş
ise de henüz fâ'illeri

...

حودوي عين زمانده
استاروقه قريه سندن بر ساعت مسافده
قتلدن صكره ووسه دره سنه
القا ايتمش بولندقلري كي
فاعللر هنوز ميدانه چيقمامش
و حكومت سنیه هر نه قدر
تعمیق تحقیقات ايتمش
ایسه ده هنوز فاعلری

...

ΕΙΚΟΝΑ 8: Επιγραφή αρ. 8.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Εν τω μεταξύ, καθώς βρέθηκαν να έχουν πετάξει, μετά τη δολοφονία του, τον Χόντο στο ρυάκι Βόσα,¹ μια ώρα απόσταση από το χωριό Σταρόκα (σημ. Ρόκκα Άρτας), δεν έχουν ακόμα εντοπιστεί οι δράστες. Και παρ' όλη την εντατικοποίηση των ερευνών, στην οποία προέβη η υψηλή κυβέρνηση, ακόμα τους δράστες (...).

¹ Σύμφωνα με πληροφορίες από τον κύριο Μιχάλη Καζάκο, πρόκειται για ένα μεγάλο ρυάκι/κανάλι που ξεκινά από τις πηγές του Χανόπουλου (όπου και ιαματικά λουτρά) και ρέει σχεδόν παράλληλα με τον ποταμό Λούρο, τον οποίο συναντάει κοντά στο χωριό Άγιος Σπυρίδων (πρώην Ιμάμ Τσαούς). Παλαιότερα η Βόσα ήταν πλωτή από μικρά σκάφη, τα οποία έφταναν μέχρι το Χανόπουλο, όπου σώζονται ακόμη δέστρες για πλοιάρια. Δεν στέρευε ποτέ λόγω των νερών των πηγών του, που του έδιναν συνεχή ροή. Τον 19ο αιώνα αναφέρεται η ύπαρξη ιχθυοτροφείου χελιών καθώς και η σκάλα στο Χανόπουλο, που χρησιμοποιούσε ο Αλή Πασάς για να μεταβαίνει με πλοιάριο στην Πρέβεζα, βλ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ 1884, 370-371· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ 2011, 124 υποσ. 40· ΡΟΥΚΕΒΙΛΛΕ 1826, τ. 2, 270-271.

9

Α.Ε.: 06003 (Εικ. 9).

ΘΕΣΗ: ΑΜΝ.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Χωρίς ενδείξεις, υλικό από την Αποθήκη του Παλαιού Μουσείου Νικόπολης.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,526, πλ. 0,33, πάχ. 0,006.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Επιτύμβια στήλη ποδών (*ayak taşi*) με λοβωτή απόληξη, θραυσμένη στο κάτω μέρος. Ο κορμός με ελαφρά μείωση προς τα κάτω. Στην πρόσθια πλευρά και μέσα σε δύο διαγώνια τοποθετημένα αβαθή επάλληλα διάχωρα ανάγλυφη επιγραφή σε δύο στίχους. Επάνω από την επιγραφή και στο πεδίο της επίστευσης ανάγλυφη ημισέληνος.

ΓΡΑΦΗ: Basīṭ celī sülūs.

ΤΥΠΟΣ: ΗΙ10.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 19^{ος} αι. (;).

ΕΙΚΟΝΑ 9: Επιγραφή αρ. 9.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

kefā bi'l-mevti vā'izan	كفى بالموت واعظاً
yā mü'minīne	يا مؤمنين

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ο θάνατος αρκεί ως (μόνος) σύμβουλος, ω πιστοί.¹

¹ Πρόκειται για ελαφρώς παραλλαγμένο *χαντίθ* που αποδίδεται στον χαλίφη Ουμάρ (582/583-644). Ο Ουμάρ φέρεται να χάραξε τη φράση «ο θάνατος αρκεί ως (μόνος) σύμβουλος, ω Ουμάρ» (*kefā bi'l-mevti vā'izan yā 'Ömer*) στον σφραγιδόλιθο του δαχτυλιδιού του, βλ. SUYŪTĪ 2005, τ. 16, 540· AL-MUTTAQĪ AL-HINDĪ 1981, τ. 12, 585· 'ACLŪNĪ 1932/1933, τ. 2, 112.

10

A.E.: 06002 (Εικ. 10).

ΘΕΣΗ: AMN.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ: Χωρίς ενδείξεις, υλικό από την Αποθήκη του Παλαιού Μουσείου Νικόπολης.

ΥΛΙΚΟ: Μάρμαρο λευκό.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ: Ύψ. 0,184, πλ. 0,293, πάχ. 0,065.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: Τμήμα επιτύμβιας στήλης, θραυσμένο επάνω και διαγώνια κάτω. Στην πρόσθια πλευρά και μέσα σε τρία αβαθή επάλληλα διάχωρα, τα οποία καλύπτουν όλο το πλάτος της, ανάγλυφη επιγραφή σε τρεις στίχους. Ίχνη λεπτής οδοντωτής σμίλης («ντισιλίδικου») στο πεδίο.

ΕΙΚΟΝΑ 10: Επιγραφή αρ. 10.

ΓΡΑΦΗ: Celī sülüs.

ΤΥΠΟΣ: H14 (;).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ: 19^{ος} αι. (;).

ΕΠΙΓΡΑΦΗ:

...
rūhimi rahmetlere [ğarḳ è]de Rabb-i zū'l-celāl
Kāniyā mahzūn olup bende k/g[---]
[---]

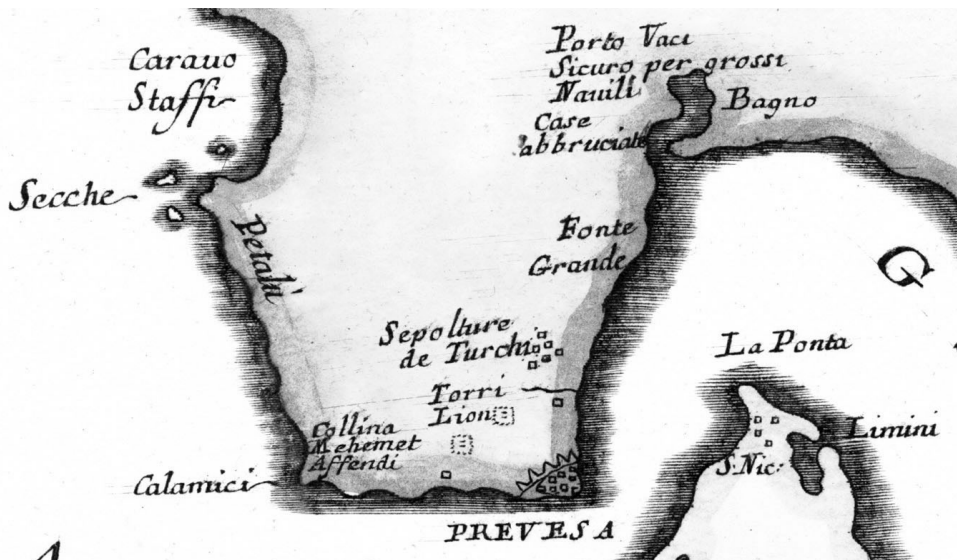
...
روحى رحمتله [غرق ا]يده رب ذو الجلال
كانيا محزون اولوب بنده ك[---]
[---]

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: (...) ας καταβυθίσει σε ένα πέλαγος συγχώρεσης την ψυχή του (...) ο Κύριος της δόξης. Ω Κανί, θλιμμένος, εγώ, ο δούλος (...).¹

¹ Με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση που έπεται στο μη σωζόμενο τμήμα της στήλης, ο συνθέτης του επιγράμματος, Κανί, θέλει να τονίσει τη βαθιά θλίψη που του προκάλεσε ο θάνατος του νεκρού, ο οποίος, όπως είναι λογικό να υποθέσουμε, ήταν γνωστός του.

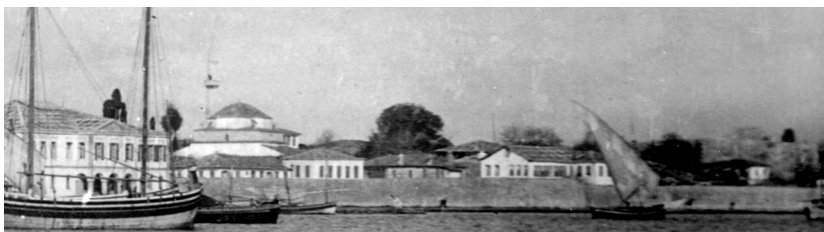
ΕΙΚΟΝΑ 11: Μεσινιά Πύλη της τάφρου, φωτογραφία του Étienne Labranche (Στέφανου Α. Βλαστού), Δεκέμβριος 1912. (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, IAN F2301)

ΕΙΚΟΝΑ 12: Λεπτομέρεια χαλκογραφίας του V.M. Coronelli του 1691 με τίτλο “Golfo della Prevesa, Dedicato Dal P. Cosmografo Coronelli, All’ Illmo Sig: Abbate Francesco Foscari, Figlio dell’ Eccell S. Pietro / La Prevesa”, CORONELLI 1691. (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, IAN 0001, Wikimedia Commons https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IAN_0001a_Coronelli_1691_Preveza.tif, πρόσβαση: 2.12.2023).

ΕΙΚΟΝΑ 13: Η λιθεπένδυση της τάφρου, φωτογραφία του Étienne Labranche (Στέφανου Α. Βλαστού), Δεκέμβριος 1912. (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, ΙΑΝ F2302).

ΕΙΚΟΝΑ 14: Το ανατολικό τμήμα του εξωτερικού περιβόλου του φρουρίου του Αγίου Αντρέα, φωτογραφία του λόρδου Bruce, Φεβρουάριος 1900. (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, ΙΑΝ F2835, ΚΑΡΑΜΠΕΛΛΑΣ 2015, 149 εικ. 18)

ΕΙΚΟΝΑ 15: «Άποψις λιμένος Πρεβέζης», καρτ ποστάλ έκδ. Νικήτα Ι. Τσουτσάνη, 1920. (Αρχείο Ιδρύματος Ακτία Νικόπολις, ΙΑΝ F1213, βλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΛΑΣ 2023, 821 αρ. 29769· λεπτομέρειά της δημοσιεύεται στο ΚΑΡΑΜΠΕΛΛΑΣ 2015, 149 εικ. 19)

ΕΙΚΟΝΑ 16: Η κύρια (νότια) πύλη του εξωτερικού περιβόλου του φρουρίου του Αγίου Αντρέα.
(Φωτογραφία του Ernest Hébrard, περίπου 1920, ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 2015, 134 εικ. 1)

Πηγές – Βιβλιογραφία

- ΑΝΕΜΟΔΟΥΡΑ Μ. Κ., 2020, *Πολιτικές και οικονομικές δομές στην επικράτεια του Αλή πασά Τεπεντελενλή. Από τον “Ανατολικό Δεσποτισμό” έως τη νεωτερικότητα*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αθήνα
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Π. Α. Π., 1856-1857, *Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τῶν τε ὁμόρων ἑλληνικῶν καὶ ἰλλυρικῶν χωρῶν διατρέχουσα κατὰ σειρὰν τὰ ἐν αὐταῖς συμβάντα ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ἔτους μέχρι τοῦ 1854*, 2 τόμοι, ἐν Ἀθήναις
- ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Σ. Π., 1895, *Ἱστορία Ἀλή Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή συγγραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ*, ἐν Ἀθήναις
- ΑΡΣ Γ. Λ., 1994, *Ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Ἡπειρος στα τέλη του ΙΗ΄ καὶ στις αρχές του ΙΘ΄ αἰώνα. Τα δυτικοβαλκανικά πασαλίκια τῆς Οθωμανικῆς Αυτοκρατορίας*, εισαγωγή-επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, μτφρ. Α. Διάλλα, Αθήνα
- ΒΑΣΙΛΑΣ Η. Β., 2012, *Ἄπαντα*, επιμ. Ν. Δ. Καράμπελας, Πρέβεζα
- ΒΕΛΕΝΗΣ Γ., 1996, *Οἱ οχυρώσεις τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς ευρύτερης περιοχῆς*, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 33, 4-30
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ., 2010, *Οχυρωματικές καὶ οικοδομικές εργασίες του Αλή Πασά στην Πρέβεζα*, στο: Μ. Βρέλλη-Ζάχου, Χ. Σταυράκος, Ν. Δ. Καράμπελας, Μ. Stork (επιμ.), *Πρέβεζα Β΄. Πρακτικά του δεύτερου διεθνούς συμποσίου για τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, 41-51
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2012, «*Τὸ νέο κάστρο στο Κυπαρίσσι*» (το σημερινό κάστρο του Αγίου Ανδρέα). 310 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀνέγερσή του. Κείμενο ομιλίας που δόθηκε στις 12.5.2012 στο Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Πρέβεζας (<https://www.academia.edu/3055393>) (πρόσβαση: 30.11.2023), 1-15
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2015, *Ἡ οχύρωση του εξωτερικοῦ περιβόλου του κάστρου του αγίου Αντρέα τῆς Πρέβεζας καὶ τα εντειχισμένα σε αὐτὴ λίθινα ἀνάγλυφα*, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 51-52, 134-178
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2017, *Οἱ οχυρώσεις ενός στρατηγικοῦ περάσματος*, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 53-54, 99-140
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν. Δ., 2023, *Εκδότες καρτ ποστάλ Πρεβέζης*. Α. Νικήτας Ι. Τσουτσάνης, *Συλλογές* 458-459, 819-823
- ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ Μ., 1993, *Ἡ οικιστικὴ συγκρότηση του καζά τῆς Πρέβεζας (1830-1912)*, στο: Β. Γ. Αυδίκος (επιμ.), *Πρακτικά Α΄ διεθνούς επιστημονικοῦ συνεδρίου. Ἡ ἱστορία τῆς Πρέβεζας (Πρέβεζα 22-24 Σεπτεμβρίου 1989)*, Πρέβεζα, 133-155
- ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ Μ., 2003, *Τὸ ὕστερο γιαννιώτικο πασαλίκι. Χώρος, διοίκηση καὶ πληθυσμὸς στην τουρκοκρατούμενη Ἡπειρο (1820-1913)*, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ερευνῶν / Εθνικό Τδρυμα Ερευνῶν 74, Αθήνα
- ΚΟΛΟΒΟΣ Η., ὑπὸ ἐκδόση, *Τὸ κομμένο κεφάλι, ὁ γιαφτάς καὶ οἱ τάφοι του Αλή Πασά*, στο: *Πρακτικά του συνεδρίου «Ο Αλή Πασάς καὶ ἡ ἐποχὴ του» (Ιωάννινα, 22-24 Οκτωβρίου 2021)*
- ΚΟΜΗΣ Κ., 1997, *Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τῆς Πρέβεζας (18^{ος} αἰ.)*, *Μνήμων* 19, 143-160

- ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Κ., 2014, Οθωμανικές επιγραφές της Μεσσηνίας, στο: *Πρακτικά Δ' τοπικού συνεδρίου μεσσηνιακών σπουδών (Καλαμάτα, 8-11 Οκτωβρίου 2010)*, Αθήνα, 475-498
- ΜΑΡΑΓΚΑΚΗΣ Μ. Ι., 2010, Ιστορική διαδρομή και αρχιτεκτονική του Γενί Τζαμιού της Πρέβεζας, στο: Μ. Βρέλλη-Ζάχου, Χ. Σταυράκος, Ν. Δ. Καράμπελας, Μ. Stork (επιμ.), *Πρέβεζα Β'. Πρακτικά του δεύτερου διεθνούς συμποσίου για την ιστορία και τον πολιτισμό της Πρέβεζας (16-20 Σεπτεμβρίου 2009)*, Πρέβεζα, 131-146
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ., 1987, Τάφροι-έργα Αλή Πασά στην Πρέβεζα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 13, 35-40
- ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ Γ. Ι., 2002, Τα νεκροταφεία της Πρέβεζας, στο: *Τα Πρεβεζάνικα*, Πρέβεζα, 319-324
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Β., ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ. και ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ Π., 2007, *Αρχείο Αλή Πασά συλλογής Ι. Χότζη Γενναδείου Βιβλιοθήκης της Αμερικανικής Σχολής Αθηνών. Εκδοση-σχολιασμός-ευρετήρια*, 4 τόμοι, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών 95, Αθήνα
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ., 1990, Οικονομικές και κοινωνικές όψεις του καζά της Πρέβεζας κατά το β' μισό του 19ου αιώνα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 24, 34-45
- ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Χ., 2011, Μεταξύ δύο κόσμων: Τα ιχθυοτροφεία του Αμβρακικού Κόλπου τον 18ο αιώνα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 47-48, 115-136
- ΠΕΤΣΑΣ Φ. Μ., 1951, Ειδήσεις εκ τής 10ης Αρχαιολογικής Περιφέρειας (Ηπείρου), *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1950-1951, 31-48
- ΣΑΡΡΗ Ε. Π., 2009, Ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη της Πρέβεζας από το 17ο αιώνα ως τις μέρες μας, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 45-46, 225-281
- ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ (= Μητροπολίτης Άρτης Ξενοπούλος Σ.), 1884, *Δοκίμιον ιστορικής τινος περιλήψεως τής ποτε αρχαίας και έγκρίτου Ήπειρωτικής Πόλεως Άρτης και τής ώσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβεζής*, έν Αθήναις
- ΣΙΟΡΟΚΑΣ Γ. Α., 1974, Ό Αλή πασάς και οι αυτοκρατορικοί Γάλλοι τής Έπτανήσου (Νέα στοιχεία από τὸ ανέκδοτο άρχείο τοῦ C. Berthier), *Δωδώνη* 3, 275-335
- ΣΚΙΩΤΗΣ Δ. Ν., 1969, Από ληστής πασᾶς. Πρώτα βήματα στην άνοδο τοῦ Αλή Πασᾶ τῶν Γιαννίνων (1750-1784), *Θησαυρίσματα* 6, 257-290
- ΣΜΥΡΗΣ Γ., 2004, *Το δίκτυο των οχυρώσεων στο Πασαλίκι των Ιωαννίνων (1788-1822). Ιστορική-πολιτική-οικονομική και χωροταξική θεώρηση*, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου 13, Ιωάννινα
- ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ Χ. Π., 2010, *Ετυμολογικό λεξικό των ελληνικών οικωνυμίων*, 2 τόμοι, Λευκωσία – Θεσσαλονίκη
- ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ Α., 1915, Άνασκαφαί Νικοπόλεως, Χριστιανικά μνημεία Πρεβεζής, *Πρακτικά τής έν Αθήναις Αρχαιολογικής Έταιρείας τοῦ έτους 1914*, Αθήνησιν, 219-242
- ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ Α., 1922, Πρεβεζής Μουσείον, *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1922, 66-79
- ΨΙΜΟΥΛΗ Β. Δ., 1998, *Σούλι και Σουλιώτες*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών 68, Αθήνα
- ‘ACLŪNĪ I., 1351 (1932/1933), *Kashfu'l-khafā' ve muzīlu'l-ilbās 'amma shtahara mina'l-ahādith 'alā alsinatī'n-nās*, 2 τόμοι, Qāhira
- AL-MUTTAḲĪ AL-HINDĪ, 1401 (ῆ1981), *Kenzu'l-'ummāl fī sunani'l-aqwāl wa'l-af'āl (t. ar-risāla)*, επιμ. Β. AL-ḤAYYĀNĪ, ῆ. AS-SAQĀ, 19 τόμοι, Bayrūt

- BACQUÉ-GRAMMONT J.-L., LAQUEUR H.-P. και VATIN N., 1990, *Stelae Turcicae II. Cimetières de la mosquée de Şokollu Mehmed Paşa à Kadirga Limanı, de Bostancı Ali et du türbe de Şokollu Mehmed Paşa à Eyüb*, Tübingen
- BELLAIRE J. P., 1805, *Précis des opérations générales de la division française du Levant, chargée, pendant les années V, VI et VII, de la défense des îles et possessions ex-vénitiennes de la mer Ionienne, formait aujourd'hui la République des Sept-Isles*, Paris
- BEYDİLLİ K., 2011, Tepedelenli Ali Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, τ. 40, İstanbul, 476-479
- BİRİŞİK A., 2007, Rahmet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, τ. 34, İstanbul, 419
- CORONELLI V. M., 1691, *Atlante veneto, nel quale si contiene la descrizione geografica, storica, sacra, profana, e politica, degl'imperij, regni, provincie, e stati dell'universo, ... coll'aggiunta di tutti li Paesi nuovamente scoperti, accresciuto di molte tavole geografiche, ... Opera, e studio del padre maestro Coronelli ... ad uso dell'Accademia cosmografica degli Argonauti*, Venetia
- DHAMO DH., PRIFTI K. και BRAHIMI R., 1984, Zhvillimi i ideologjisë dhe i kulturës së Rilindjes Kombëtare (Vitet 80 të shek. XIX-1912). Letërsia dhe artet figurative, στο: S. Pollo (επιμ.), *Historia e Shqipërisë. Vëllimi i dytë (vitet 30 të shek. XIX-1912)*, Tiranë, 391-408
- DIJKEMA F. Th., 1977, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden
- ELDEM E. και VATIN N., 2007, *L'építaphe ottomane musulmane (XVIe-XXe siècles). Contribution à une histoire de la culture ottomane*, Collection Turcica 13, Paris – Louvain – Dudley, MA
- FLEMING K. E., 1999, *The Muslim Bonaparte. Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton, NJ
- HAXHIHASANI Q., 1970, Disa të dhëna rreth lëvizjes dhe këngëve popullore të kaçakëve në Shqipëri, *Studime Filologjike* 24 (7/4), 71-80
- HOLLAND H., 1815, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. during the Years 1812 and 1813*, London
- İA, *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati*, İstanbul
- İLİCAK H. Ş., 2021, "Those Infidel Greeks". *The Greek War of Independence through Ottoman Archival Documents*, Handbook of Oriental Studies, Handbuch der Orientalistik, Section One. The Near and Middle East, 158/1-2, 2 τόμοι, Leiden – Boston
- İLİCAK H. Ş., 2022, *Μια διερεύνηση της πολιτικής των Αλβανών κατά τον ελληνικό Αγώνα της Ανεξαρτησίας (1821-1825)*, Αθήνα (<https://doi.org/10.12681/rch.70>) (πρόσβαση: 28.11.2023)
- İSEN M. και DURMUŞ T., 2023, *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi. Başlangıcından Günümüze Kadar*, Türkiye Maarif Vakfı, Tiran New York Üniversitesi Yayınları 2, İstanbul
- İSLAMI M., 1977, *Naum Veqilharxhi. Ideologu i parë i Rilindjes Shqiptare*, Tiranë
- LEAKE W. M., 1835, *Travels in Northern Greece*, 4 τόμοι, London
- LORD BROUGHTON G. C. B., 1858, *Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 & 1810*, 2 τόμοι, London
- MANN S. E., 1948, *An Historical Albanian-English Dictionary*, London

- NEUMEIER M. E., 2016, *The Architectural Transformation of the Ottoman Provinces under Tepedelenli Ali Pasha, 1788-1822*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, University of Pennsylvania, Philadelphia
- PAKALIN M. Z., 1993, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2507, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 648, Sözlük Dizisi 2, 3 τόμοι, İstanbul
- POUQUEVILLE F.-C.-H.-L., ²1826-1827, *Voyage de la Grèce*, 6 τόμοι, Paris
- SAKO Z. και HAXHIHASANI Q., 1956, *Këngë popullore historike*, Tiranë
- SKOULIDAS E. G., 2002, The Perception of the Albanians in Greece in the 1830s and '40s. The Role of the Press, στο: S. Schwanders-Sievers και B. J. Fischer (επιμ.), *Albanian Identities. Myth and History*, London, 172-181
- SUYŪTĪ J., 1426 (²2005), *Jam 'u'l-jawāmi' al-ma'rūf bi'l-jāmi'i'l-kabīr li's-Suyūṭī*, επιμ. M. I. AL-HĀ'ĪJ, 'A. M. NADĀ, H. 'Ī. 'ABDU'Z-ZĀHIR, 25 τόμοι, Qāhira
- SYLA F., 1982, *Poezia popullore shqiptare e kaçakëve*, Prishtinë
- THËNGJILLI P., 1978, *Kryengritjet popullore në vitet 30 të shekullit XIX (dokumente osmane)*, Tiranë
- TRAPP E. (επιμ.), 2001-2017, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität besonders des 9.–12. Jahrhunderts*, 2 τόμοι, Österreichische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historische Klasse Denkschriften 238, 250, 276, 293, 326, 352, 417, 494, Veröffentlichungen der Kommission für Byzantinistik VI/1-4, Veröffentlichungen zur Byzanzforschung VI/5-8, Wien
- TURHAN F. S., 2014, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising. Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century*, London – New York
- TURNER W., 1820, *Journal of a Tour in the Levant*, London
- YAVUZ Y. V., ⁶2008, *İslâmda Zekât Müessesesi*, Bursa
- ZOTO V., 2005, *Fjalor emrash*, Tiranë

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

ΚΡΑΤΙΚΟ ΒΡΑΒΕΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ 2020

Περίοδος Β', Έτος 38^ο, Τεύχος 57-58

Αφιέρωμα: 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση 1821

Πρέβεζα 2021